

Будник Л.А.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри безпеки та правоохоронної діяльності,
Західноукраїнський національний університет*

Будник В.І.

*здобувач ступеня доктора філософії
Західноукраїнський національний університет*

ЦИФРОВІ СЛІДИ ФІНАНСОВИХ ОПЕРАЦІЙ ЯК ДОКАЗОВА БАЗА У ПРАВООХОРОННІЙ ПРАКТИЦІ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибокою трансформацією економічних відносин, що зумовлено стрімкою цифровізацією фінансових процесів, поширенням безготівкових розрахунків та інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери господарської діяльності. У цих умовах особливого значення набуває проблема тіньової економіки, яка адаптується до нових технологічних реалій і дедалі частіше використовує цифрові інструменти для приховування незаконних фінансових операцій. Водночас цифровізація створює нові можливості для правоохоронних органів, зокрема у частині формування доказової бази, де ключову роль починають відігравати цифрові сліди фінансових операцій. Вони стають важливим елементом у виявленні, розслідуванні та доведенні фактів економічних злочинів, пов'язаних із функціонуванням тіньового сектору.

Цифрові сліди фінансових операцій можна визначити як сукупність електронних даних, що виникають у процесі здійснення фінансових транзакцій у цифровому середовищі. До таких слідів належать записи банківських систем, дані платіжних сервісів, інформація про перекази коштів між рахунками, лог-файли електронних систем обліку, дані мобільних додатків фінансових установ, а також метадані, що фіксують час, місце та технічні параметри здійснення операцій. У сукупності ці дані формують цифровий відбиток фінансової активності суб'єктів

економічних відносин, який може бути використаний як доказ у кримінальних провадженнях [1].

У контексті протидії тіньовій економіці цифрові сліди набувають особливої цінності, оскільки значна частина нелегальних фінансових операцій сьогодні здійснюється не в готівковій формі, а через електронні платіжні системи, криптовалютні платформи та інші цифрові канали. Це означає, що традиційні методи документування економічних правопорушень, які базувалися переважно на паперових документах та свідченнях, поступово втрачають свою ефективність. Натомість цифрові сліди дозволяють відтворити повну картину руху коштів, встановити зв'язки між учасниками фінансових операцій та виявити приховані схеми ухилення від оподаткування або легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Правоохоронна практика свідчить, що цифрові сліди фінансових операцій мають низку специфічних характеристик, які відрізняють їх від традиційних доказів. По-перше, вони є високоточними та об'єктивними, оскільки формуються автоматично інформаційними системами без безпосереднього втручання людини. По-друге, вони мають властивість масовості та накопичуваності, що дозволяє аналізувати великі обсяги даних за допомогою спеціалізованих аналітичних інструментів. По-третє, цифрові сліди є відносно стійкими до знищення, оскільки навіть видалена інформація часто може бути відновлена з резервних копій або серверних журналів. Водночас вони є вразливими до модифікації або маскуванню, що вимагає від правоохоронних органів використання складних технологій кіберфорензики.

У процесі досудового розслідування цифрові сліди фінансових операцій виконують функцію ключового джерела доказової інформації. Вони дозволяють встановити факт здійснення фінансової операції, її учасників, суму, час та спосіб проведення. Крім того, аналіз таких слідів дає змогу виявити аномальні транзакції, які можуть свідчити про відмивання коштів або фінансування незаконної діяльності. Особливо важливим є те, що цифрові сліди дозволяють відтворити так

звані фінансові ланцюги, які часто використовуються у тіньових схемах для приховування кінцевого бенефіціара.

Значну роль у формуванні доказової бази відіграють банки та інші фінансові установи, які зобов'язані фіксувати та зберігати інформацію про всі транзакції клієнтів. У сучасних умовах ці дані інтегруються в автоматизовані системи фінансового моніторингу, які дозволяють виявляти підозрілі операції в режимі реального часу [2]. Правоохоронні органи, отримуючи доступ до таких систем у межах законодавчих процедур, можуть оперативно реагувати на виявлені ризики та запобігати подальшому розвитку тіньових схем. Таким чином, цифровізація фінансової сфери створює передумови для більш ефективної взаємодії між державними інституціями у сфері протидії економічній злочинності.

Важливим аспектом є також використання технологій аналізу великих даних та штучного інтелекту у роботі з цифровими слідами фінансових операцій. Сучасні аналітичні системи дозволяють виявляти приховані закономірності у фінансових потоках, ідентифікувати підозрілі зв'язки між суб'єктами господарювання та прогнозувати потенційні ризики. Це значно підвищує ефективність правоохоронної діяльності, оскільки дозволяє переходити від реактивної моделі розслідування до проактивної, спрямованої на попередження злочинів.

Однак використання цифрових слідів як доказової бази супроводжується низкою правових і технічних викликів. Одним із ключових є питання допустимості таких доказів у судовому процесі. Оскільки цифрові дані можуть бути змінені або підроблені, виникає необхідність у забезпеченні їх автентичності та цілісності [3]. Для цього застосовуються механізми електронного цифрового підпису, криптографічного захисту та процедур фіксації ланцюга збереження доказів. Крім того, важливим є дотримання процесуальних норм при отриманні доступу до фінансової інформації, що передбачає необхідність судових дозволів або інших правових підстав.

Ще одним викликом є баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом приватності громадян. Цифрові сліди фінансових операцій містять значний обсяг персональних даних, тому їх використання повинно здійснюватися з урахуванням принципів пропорційності та законності. Надмірне втручання у фінансову приватність може призвести до порушення прав людини, що вимагає чіткого нормативного регулювання доступу до таких даних.

У контексті детінізації економіки цифрові сліди фінансових операцій виступають не лише інструментом розслідування, але й засобом превенції. Наявність розвинених систем фінансового моніторингу та аналітики створює ефект невідворотності виявлення незаконних операцій, що знижує привабливість тіньових схем. Таким чином, цифровізація сприяє формуванню більш прозорого економічного середовища, в якому ризики нелегальної діяльності стають значно вищими.

Таким чином, цифрові сліди фінансових операцій формують нову парадигму доказової бази у правоохоронній практиці. Вони забезпечують високий рівень деталізації фінансових процесів, дозволяють виявляти складні схеми тіньової економіки та підвищують ефективність розслідувань економічних злочинів. Водночас їх використання вимагає належного правового регулювання, розвитку технічної інфраструктури та підготовки спеціалістів у сфері цифрової криміналістики.

Список використаних джерел

1. Фігурський В. М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. Галицькі студії: Юридичні науки. 2023. №4. С. 97-105.
2. Будник Л., Данилюк І., Тигач Г. Вплив глобальних трендів цифровізації на тіньову економіку: теоретико-правовий аспект. Актуальні проблеми правознавства. 2024. № 1. С. 228-234.
3. Гуцалюк М. В., Антонюк П. Є. Процесуальна спроможність використання електронної (цифрової) інформації як доказу в кримінальному провадженні. Інформація і право. 2022. № 2 (41). С. 116-122.